

Kelecsényi Ágnes

„Mélyen tisztelt Tanár Úr!” – Goldziher Ignác és Stein Aurél levelezése az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményében

Ritkán fordul elő, hogy ugyanazon könyvtár őrzi két olyan személy egymással folytatott levelezését, akiket a levelek írásakor – évtizedeken át – sok-sok ezer kilométernyi távolság választott el egymástól. Ezért is kiemelkedő jelentőségű, hogy a magyar keletkutatás két kiválóságának, Goldziher Ignácnak (1850–1921) és a tudományos munkáját szülőföldjétől távol folytató Stein Aurélnak (1862–1943) hagyatéka az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményét gazdagítja.

A modern európai iszlámtudomány megalapítójának és egyben azóta is legnagyobb alakjának tartott Goldziher Ignác levelezése (kb. 13.600 levél) 1925-ben került az Akadémiára, s egy része már nyomtatásban is napvilágot látott.¹ A régész-felfedező Stein Aurélnak, a Selyemút-kutatás egyik meghatározó személyiségének az Akadémiára 1957-ben megérkezett hagyatéka a nyomtatott könyveken, kéziratokon, térképeken és a közel 8000 darabból álló fényképgyűjteményen kívül jelentős levelezéssel is gazdagította a Gyűjteményt. A hagyatékek feldolgozására és ezáltal hozzáférhetővé tételére azonban csak a 21. században került sor.²

¹ Eddig három önálló kötet jelent meg: válogatás Theodor Nöldeke és Goldziher Ignác levelezéséből (Simon Róbert, *Ignác Goldziher: His Life and Scholarship as Reflected in His Works and Correspondence*. Budapest–Leiden, 1986), Snouck Hurgronje levelei Goldziherhez (*Scholarship and Friendship in Early Islamwissenschaft: The Letters of C. Snouck Hurgronje to I. Goldziher. From the Oriental Collection of the Library of the Hung. Academy of Sciences*. Ed. by P. S. van Koningsveld. Budapest–Leiden, 1985), Martin Hartmann és Goldziher levelezése („*Machen Sie doch unseren Islam nicht gar zu schlecht*”). *Der Briefwechsel der Islamwissenschaftler Ignaz Goldziher und Martin Hartmann 1894–1914*. Hrsg. von Ludmila Hanisch. Wiesbaden, 2000). A 2005-ben Budapesten megjelent *Goldziher Memorial Conference* kötetben (Szerk. Apor Éva–Ormos István) Ormos István a Max Herz és Goldziher közti levelezést elemzi bőséges szövegkiadásokkal, Dévényi Kinga az egyiptomi al-Biblāwī levelének bemutatásával Goldziher és az arab tudósok közötti személyes kapcsolatokra hoz példát, Hidvégi Máté pedig Immanuel Löw Goldziherhez írt levelezéséből válogat.

² Stein Aurél végrendelete értelmében szellemi hagyatékának dokumentumai részben Oxfordba, a Bodleian Librarybe kerültek, több mint 20.000 felvételtől álló fotógyűjteményének nagyobbik részét pedig ma a British Library őrzi. A megosztott hagyatéknak sem időben, sem műfajában, sem tematikailag nem választható el egymástól. Ezért is került sor az MTAK Stein-gyűjteményének feldolgozására a British Museum és Library munkatársainak közreműködésével egy angol–magyar projekt keretében. *Catalogue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. Ed. by John Falconer–Ágnes Kárteszi–Ágnes Kelecsényi–Lilla Russell-Smith Budapest, 2002 (a továbbiakban: *Cat. Stein LHAS*); *Supplement to the Cata-*

Mivel Goldziher Ignác és Stein Aurél egész más szakmai területeken dolgozott, egymáshoz írt leveleik természetesen nem tartoznak a korukban a tudományos érintkezésben még meghatározó fontossággal bíró szakmai levelezések közé. De az egymás munkásságát figyelemmel kísérő érdeklődés, a másik munkáját támogatni igyekvő segítőkészség feltétlenül figyelmet érdemel. A levelezés személyes része pedig abban segít, hogy jobban megismerjük a két kiemelkedő tudós emberi értékeit s a világ dolgairól alkotott véleményüket.

A Keleti Gyűjteményben található Goldziher–Stein levezés nem egyformán teljes. Míg Goldziher Ignác megőrizte a Holló utca 4. sz. alatti lakásába érkezett 28 levelet és egy táviratot, amely feltehetően felöleli a teljes levélváltást, addig Stein Aurélnak az Akadémiára került hagyatékában mindössze 4 Goldziher-től származó levelet találunk. Ezt azonban kiegészíti az a 13 fölió levél, amely a Bodleian Librarybe került.³ Feltételezhető, hogy Goldziher, aki a levelek tanúsága szerint azonnal, postafordultával válaszolt, ugyanannyi levelet írt, azonban Stein Aurél soha nem rendelkezett állandó lakással, szinte mindig úton volt, ezért minden levelében külön közölte, hogy a válasz hova küldendő. Ilyen körülmények között elképzelhető, hogy néhány Goldziher-levelet elkallódott.

A Keleti Gyűjteményben őrzött levelezés⁴ első darabja – amely már válasz Goldziher levelére – 1889. január 8-án kelt Lahorban, midőn Stein már több mint egy éve élt Indiában, és a University of Punjab egyetemi hivatalának vezetője, valamint az Oriental College igazgatója volt. Az utolsó pedig 1921. szeptember 11-én kelt Kasmírban.

A Budapest és a világ számos pontja közötti levelezés nem egy új kapcsolat kezdetét, hanem csak annak kontinenseken átívelő folytatását jelentette. Ugyanis Stein Aurélt gyermekkorától családi kapcsolat fűzte Goldziher Ignáchoz. Nehéz megállapítani, hogy a Stein-Hirschler családot Goldziherékkal összekötő szálak mennyire voltak erősek, lehet-e igazi baráti viszonyról beszélni, de annyi bizonyos, hogy mind Goldziher, mind Stein tisztelettel és kegyelettel utal az őket összekötő személyes szálakra.

Stein 1920-ban így emlékszik vissza a Goldziheréknél tett látogatásokra, szabadkozva a levelezésükben beállt szünet miatt, aminek oka az volt, hogy az októberben nyomdába adandó *Serindia*⁵ munkálatai nagyon lefoglalták:

logue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences. Ed. by John Falconer–Ágnes Kárteszi–Ágnes Kelecsényi–Lilla Russell-Smith. Budapest, 2007.

³ Elisabeth Diamond–T. D. Rogers, *Catalogue of the Papers of Sir (Marc) Aurel Stein (1862–1943)*. Oxford, 1985, 40 (gépirat).

⁴ A leveleket betűhíven közlöm, ezért a korabeli helyesírást tükrözik. Goldziher anyanyelvéről ld. Ormos István cikkét: Goldziher's Mother Tongue. In: *Goldziher Memorial Conference*, 203–243. Stein Aurél élete nagy részét külföldön töltötte, műveit angolul jelentette meg. Ennek fényében tudatos választásként lehet értékelni, hogy az egymással folytatott levelezésükben mindvégig a magyar nyelvet használták.

⁵ Az öt kötetes *Serindia* Stein második belső-ázsiai expedíciójának (1906–1908) tudományos feldolgozása.

„De ha nem is írtam elébb, higgye el, kérem, hogy gondolataim gyakran, de igen gyakran, vándoroltak kedves régi otthonába, csak úgy mint hosszú évek során, boldogabb időkben. Mennyi kedves emlékezet vonz oda vissza fiatal korom óta! A meddig csak élek mély hálával fogok gondolni ama sok szép órára melyet ott tölthettem Kegyed jóságos, buzdító társaságában. Boldogult jó szüleim iránti pietás-ért is hálás maradok életem végéig.”⁶

Goldziher is mindig szeretettel emlékezett meg a Stein-szülőkről, és fájalta, hogy ők már nem érhatték meg fiuk sikereit, munkájának kiteljesedését, eredményeinek elismerését. Édesapja halálakor Goldziher vigasztaló levelére Stein egy ígérettel válaszolt:

„Bocsásson meg, kérem, hogy csak annyi hét után köszönöm meg szíves leveleit, melynek elsejében oly szívhez szóló kifejezést adott nagy csapásom fölötti rokonszenvének. Higye el kérem, hogy szeretett jó atyám tisztelete és őszinte vonzódása Kegyed iránt bennem tovább fog élni.”⁷

Goldziher Ignác a *Sand-buried Ruins of Khotan*⁸ példányának kézhezvételekor írt levelében is utal a családi kapcsolatokra. A kötet 1903-ban jelent meg, az Akadémia példányát 1903. október 16-án dedikálta Stein Aurél. 1904-ben a mű második kiadása látott napvilágot, valószínűleg ebből küldött Goldzihernek. Az „egyebet” megjegyzés arra vonatkozik, hogy Stein a művet 1902-ben elhunyt bátyja emlékének ajánlotta.

„Mód nélküli örömet szerzett nekem tegnapelőtt becses ajándékának megérkezése. Már azért sem kell várnom szíves figyelmének megköszönésével, minthogy a könyvet az Akadémia könyvtárának példányából már régebben nagy buzgósággal és érdeklődéssel elolvastam volt. Képzelteti, mily közel állanak hozzám azon gondolatok, melyek különösen a 180. 226 és kk. a 329 lapokon kifejtve vannak, a mivel nem akarom azt mondani, hogy siket és vak vagyok minden egyéb iránt, a minek nincs szerencséje iszlámi vonatkozást nyújtani. De hiszen az egész művelt világ consensusa mellett nem szorul még részemről annak megerősítésére, hogy a legutolsó évtizedeknek Ön nyújtotta a legklasszikusabb utazási munkáját, akár a formáját nézem akár a kutatási szempontok színvonalát, akár eredményeit az emberi szellem történetének ismeretére nézve. De nem nyomhatom el annak az érzésnek kifejezését, mely akkor is, midőn hónapokkal ezelőtt legelőször nyitottam a diszes világraszóló kötetre, most is midőn szívesége folytán újból kezembe került, erőt vett egész lelkemen. Dr. Hirschler

⁶ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Oxford, 1920. június 17. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Keleti Gyűjtemény (a továbbiakban: MTAKKGy), Goldziher-levelezés.

⁷ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Srinagar, 1889. október. 4. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

⁸ Stein első belső-ázsiai expedíciójáról (1900–1901) tudományos igénnyel, de a nagyközönség számára írt útleírása (London, 1903).

Ignácra és az Ön kedves szüleire gondoltam, a kik pályájának e fénypontját meg nem érhatték. Mily gyakran álltam be próphéta-félének, különösen bold. Hirschlerrel szemben és merész biztonsággal jövendöltem, ha nem is e könyvnek eredményeit, de az Ön helyét a tudományban! Ha ők e kötetet láthatták volna! Egyebet elmondott Ön maga kegyeletes dedicatiójában.”⁹

S amikor 1912-ben Stein lovagi címet kap (Knight Commander of the Indian Empire), Goldziher a maga és felesége nevében a következő sorokkal gratulál:

„Mindketten őszinte gratulációnkat fejezzük ki, nemcsak az Önt személyében ért kitüntetésekért, hanem azon nagy privilégiumért is, hogy egyike azoknak a kiválasztottaknak, kik magukban a tudományos érdem elismertetését jelenítik meg. Kérem, tekintsen engem azon személynek, ki magában koncentrálja mindazon kedveseinek emlékét, kit párjukat ritkító érdemei és sikerei oly anynyira boldogítottak volna. Más jogom alig is van megtisztelő barátságára és bizalmára.”¹⁰

Valószínűleg a családi háttérnek is köszönhető az, hogy Goldziher Ignác és Stein Aurél kapcsolata mindig is olyan volt, mint amilyen a mester és tanítványa között alakul ki. Jóllehet Goldziher csupán tizenkét évvel volt idősebb Steinnél, a szülőkkel ápolt baráti viszonya, valamint az, hogy már egész fiatalon jelentős helyet vívott ki magának a tudományban – ifjan vált akadémikussá, vagyis Stein Aurél nagybátyjának, Hirschler Ignácnak tagtársává – okozhatta azt, hogy Stein Aurél számára ő mindig a „Mélyen tisztelt Tanár Úr” maradt, míg Goldziher közvetlenül a „Kedves Barátom” megszólítást használta levelezésükben. Bár tanára nem volt, tanulmányainak alakulását, első cikkeinek témaválasztását valóban befolyásolta. Az idős szülők helyett ugyanis Stein Aurél nevelésében, szellemi arculatának formálásában anyai nagybátyja, Hirschler Ignác¹¹ és bátyja, Stein Ernő¹² játszottak vezető szerepet. Mindketten aggódó figyelemmel kísérték a rájuk bízott ifjú fejlődését, de nem lévén szakmabéliek, örömmel vették, ha Goldziher Ignácnak, a kor legnagyobb magyar orientalistájának véleményét kikérhették. 1880-ban, amikor Aurél egy témán dolgozott, Hirschler a húgának, Annának írt levelében felveti, hogy Goldzihernek kellene megmutatni, aki a tárgyat és a megfelelő formát is ismeri, s biztos nem fog egy kis fáradságot sajnálni az ügytől. Goldziherrel való tanácskozás

⁹ Goldziher Ignác Stein Aurélnak, Budapest, 1904. augusztus 2. *Cat. Stein LHAS*, 4/f. 485.

¹⁰ Goldziher Ignác Stein Aurélnak, Katwijk-aan-Zee, 1912. szeptember 2. *Cat. Stein LHAS*, 4/f. 490.

¹¹ Hirschler Ignác (1823–1891) orvos, a magyarországi szemészet megalapítója, főrendiházi tag, az MTA tagja, a Bp.-i Kir. Orvosegyesület elnöke (1874–1880), a Zsidó Kongresszus elnöke (1868), a Pesti Hitközség elnöke (1861–1863).

¹² Stein Ernő (1843–1902) Aurél 19 évvel idősebb bátyja, Galiciában működött egy közsévbánya titkáraként, majd igazgatójaként. Tanulmányai idején anyagilag is támogatta öccsét.

eredménye volt első magyar nyelvű cikke is. Ő javasolta, hogy az Avesztakérdésről kellene írnia, mai megvilágításban, amit fel lehetne olvasni az Akadémián, majd utána nyomtatásban megjelentetni a *Budapesti Szemlében*, mert ez hiányt pótolna.¹³ A tanulmány elkészült, felolvasásra ugyan nem került az Akadémián, de 1885-ben „Az óperzsa vallásos irodalomról” címen megjelent a *Budapesti Szemlében*.

Goldziher Ignác volt az a magyar tudós, akinek Stein később is beszámolt munkájáról, tanácsért, támogatásért fordult hozzá. Ugyanakkor megtisztelve érezte magát, ha az indiai iszlám vonatkozásában Goldziher segítségére lehetett, könyvekkel láthatta el, vagy személyes kapcsolatai révén tudta támogatni tudományos munkájában.

Az egyetemi állással kapcsolatos gondjait is legbehatóbban Goldziher Ignáccal tudta megbeszélni. Stein indiai tartózkodásának első évtizedében, egészen az első sikeres khotani expedícióig, csak időlegesnek gondolta a brit birodalom keretein belül végzett tevékenységét. Legfőbb vágya ugyanis egy otthoni egyetemi állás volt. Goldzihernél alkalmasabb személyt nem is kérdezhetett volna e tárgyban, mert ő jól ismerte nemcsak a magyar viszonyokat vagy az alternatívaként felmerült német állás esélyeit, hanem azokat a tudósokat is, akiknek segítségére itthon vagy külföldön Stein számíthatott volna. S hogy milyen nehéz fizetett egyetemi álláshoz jutni, ezt senki sem tudhatta jobban Goldzihernél, aki nagyon hosszú ideig volt magántanár és címzetes rendes egyetemi tanár, s akinek a rendes egyetemi tanárság csak életének utolsó másfél évtizedére adatott meg.

Stein Aurél Indiából írt leveleinek 1894-től kezdődően visszatérő témája az állásprobléma:

„A mióta (február kezdetén) Lahore-ba visszaérkeztem, az egyetemi vizsgákkal összekötött hivatalos munka terhes volta folytán csak nehezen juthattam azon szabad időhöz, melyet a saját szakmunkáim érdekében még a legszerényebb igények mellett is meg kell kívánnom. Most midőn a legforróbb időjárás beköszönt, van remény arra, hogy a hivatalban könnyebbül a dolgom s így befejezhetem a Jammúi Sanskrit kéziratok Catalogusát. Már fölötte kívánnom, hogy megszabadulván e feladattól, a sokkal inkább vonzó kashmíri történelmi kutató-sokhoz fordulhassak. Ez utóbbi munkálatok lehetőségében kell utóvégre lahorei tartózkodásom egyedüli hasznát látnom. A Kashmírban töltött 2 ½ hónapos vacatio folyamában tehetek még némi szolgálatot választott szakmámnak, míg a mi a Lahore-ban töltött időt illeti, be kell vallanom, hogy bárhol is Európában, jobb hasznát vehetném az időnek. Itteni állásom e tekintetben nem javulhat. Másrészt pedig az ezüst-rúpia rohamos árcsökkenése folytán mind inkább fogy

¹³ Hirschler Ignác és Stein Ernő levelezése, 1880, 1884. MTAK Kézirattár, MS 1069/124 és MS 1667/139.

a megtakarításokra való remény. Ily körülmények közt a kilátás a jövőbe nem igen kecsegtető. Európában alkalmazást szerezni elég nehéz dolog rám nézve.

Németországban fölötte nagy a Sanskritista tanszékre várakozók csapata; a hazai viszonyokat pedig kegyed ismeri legjobban. Boldogult nagybátyám halála óta alig lehet reményem arra, hogy otthon illetékes helyen szószólóra találjak. De azért mégis azon kérelmet bátorodom Kegyedhez intézni, hogy tudósítást adna arról, ha valaha akár Bpsten akár Kolozsvárt alkalmazásra akadna bármi nemű kilátás. Tudom, hogy Sanskritistára alig lehet szükség, de azért mégis őszinte hálával fogadnék bármi tanácsot, melyet ez irányban útmutatóul adni szíveskednék. Bocsásson meg, kérem, hogy távol földről is ilyen kéréssel alkalmatlankodom.”¹⁴

Majd ugyanez év októberében:

„Remélem, hogy bátyámnak volt alkalma Kegyedet Budapesti látogatása folyamában felkeresni. Így tehát tőle értesülhetett azon okokról, melyek arra kényszerítenek, hogy minél-előbb az Európába való visszatérést vegyem szemügybe. Állásom nem lévén állami, nyugdíjra egyáltalában nincs kilátásom; a megtakarítható összeg fizetéséből pedig az indiai pénz érték-süllyedése folytán mind inkább fogy. Előmenetelre vagy más állásra Indiában az itteni viszonyok közt semmi reményem; és így a tudományos munkásságom tekintetében hozott áldozatokért más irányban sem várhatok compensatiót. A kérdés csak az, hogy hány évig tarthatnám fenn magamat mint valamely német vagy más egyetem „privat-docense” a megtakarított szerény összegemből.

Remélem, hogy megbocsátja az e dolgokkal való alkalmatlankodásomat és e sorok rossz magyarságát...”¹⁵

Két évvel később – egyre égetőbbben – ugyanez a probléma: Magyarországon nincs igény, Németországban túl sok a jelentkező.

„Kivánságom, hogy a jövő tavasz folyamán 6 hónapi szabadságra indulhassak Európába. Ott aztán el kell határoznom magamat az iránt, hogy hol vetem meg a lábomat. Hosszas megfontolás után meggyőződtem arról, hogy az Európába való visszatérést tudományos mint személyes érdekem szempontjából nem szabad már sokáig elhalasztanom. Választanom kell pedig a hazában való letelepedés vagy a Németországban való egyetemi habilitatio közt.

Német jóakaróim (p. o. Weber)¹⁶ határozottan figyelmeztettek arra, miszerint ottani alkalmazásra – tekintettel a szak túltömöttségére – csak mielőbbi

¹⁴ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Lahore, 1894. május. 2. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

¹⁵ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Mishat Bagh, Kashmir, 1894. október 5. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

¹⁶ Albrecht Friedrich Weber (1825–1901) indológus, történész, a berlini egyetem profeszora, az ókori India kiváló kutatója.

habilitatio révén szerezhetek némi kis kilátást. Esetleg Göttingában szívesen látnának mint privatdocentst.

Őszintén mondhatom, hogy sokkal szívesebben mennék Bpestre vagy akár Kolosvárra, ha valami kis reményt táplálhatnék a jövő iránt. De ismervén mind ama nehézségeket, melyekkel meg kellene küzdenem, ez irányban nem táplálók illúziókat. Szakmám oly távol esik a hazai tudományos érdekek körétől!”¹⁷

1896 utolsó napján még egyszer visszatér a kérdésre. Levelei hangvételéből nyilvánvaló, hogy egyre elkésőbbnek látja helyzetét:

„Április elsejétől 6 ½ hónapos szabadságot biztosítottam magamnak. Arra kell felhasználnom, hogy megválasszam Európában jövő tartózkodásom helyét, mert lahorei állásom tarthatatlanná válnék még a jövő év folyamán, még ha tovább is kívánnám folytatni az itteni helyzetemmel járó tetet-lelket kimerítő küzdelmeket. Fizetett állásra, se Német egyetemen se másutt, nincs kilátásom. Így tehát csak az a kérdés, hogy hol kezdjem meg a privat-docenturát. Weber, ki talán egyetlen igazi jóakaróm külföldön Roth¹⁸ s Rost¹⁹ halála óta, azt ajánlotta, hogy Göttingában telepedjem le. Mielőtt azonban erre elhatároznám magamat, körül nézni kívánok a hazában. Ha egyáltalán van kilátásom arra, hogy egy pár év után fizetett állásra vihetem akár Bpsten akár Kolosvárott, szívesebben maradnék otthon. Tudom, hogy nagy küzdelembe kerülne, de Ausztriában vagy Németországban a viszonyok talán még rosszabbak a Szanszkritistára nézve.”²⁰

E levelek nem maradtak hatástalanok. Goldziher Ignác és Vámbéry Ármin is, akit Stein szintén gyermekkora óta ismert, igyekeztek elérni, hogy a budapesti egyetemen tanári álláshoz juthasson, de nem jártak sikerrel. Erre utal Stein 1898 májusában írt levele, amelyben megköszöni Goldziher fáradozásait az ügyben:

„Tudom, hogy a bölcs. karban elért eredményt nagyrészt Kegyed jóakaró pártfogásának köszönhetem. Több hónap óta újabb hírt nem kaptam ez ügyről.”²¹

A fenti sorokkal le is zárul a hazai, illetve valamelyik európai egyetemen való álláslehetőség témája. Stein elnyeri a kalkuttai kinevezést, s ami még ennél is fontosabb, már formálódnak az első expedíció körvonalai. Ő pedig érzi,

¹⁷ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Mohand Marg, 1896. június 24. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

¹⁸ Rudolf von Roth (1821–1895) indológus, vallástörténész, a modern Véda-kutatás egyik megalapítója. Stein nála doktorált Tübingenben.

¹⁹ Reinhold Rost (1822–1896) orientalista, az India Office Library könyvtárosa. Filológiai kérdésekben tanácsadóként működött az India-ügyi államtitkár mellett.

²⁰ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Malakand, Swat, 1896, december 31. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

²¹ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Lahore, 1898. május 5. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

ha a tudománynak ezzel a területével akar foglalkozni, akkor Indiában a helye. Mint az alábbi, 1899. szeptemberi levélből kiderül, Goldziher Ignáccal az első között tudatta az első nagy expedíció közeli megindulását:

„Kegyed bizonyára mosolyog az indiai burokraticus gondviselés amaz intézkedésén, mely engemet, a szanszkritistát, az itteni muhammadánus collegium élére juttatott.”²²

Rám nézve a cserénél az indító ok az volt, hogy több szabad időt a tudományos munkám számára s kevesebb hivatalbeli gondot várhattam mint Lahoreban. Ebben ugyan nem csalódtam; de azt is belátom, hogy a klimaticus és egyéb helybeli viszonyok bizony rosszabbak a lahoreiéknál... Azon kívül van kilátásom arra, hogy a jövő évben hosszabb régészeti utra indulhatok, mely messze elvisz az itteni európaiasodott légkörtől.”²³

Stein Aurél és Goldziher Ignác életének közös és fájdalmas pontja volt, hogy megélhetésük biztosításáért mindkettőjüknek hivatali teendőket kellett ellátniuk, a szakmai munka csak e kötelesség után, szabadságuk ideje alatt, vagy Stein esetében még a „special duty”, azaz a nem munkaköri feladatok elvégzésére biztosított időben volt lehetséges. A különbség annyi volt, hogy Goldziher úgy érezte, hitsorsosai még le is nézik az általa végzett munkáért, s a Hitközség vezetői sem ismerik el ottani tevékenységének eredményeit.

Goldziher a *Napló*jában épp Hirschler Ignáccal kapcsolatos megjegyzésekkel utalt erre a nehezen elviselhető helyzetre: „Nagy műveltségű emberek a zsidó hitközségben – közülük csak egyet említek, dr. Hirschler Ignácot – közvetlen barátaim, részletekig ismerték a vázoltam viszonyokat. Senki nem ítélte őket szokatlannak. Én kezdettől kitarítottam amaz elvem mellett, hogy a méltatlan állapotokról senkinek sem szólok. Sajnálatomra, néha megtörtem fogadalmamat, ilyenkor kivétel nélkül mind vállvonogatva és gúnyos mosollyal válaszolt, akinek óvatlanul elmondtam panaszomat. Hirschlernek valóságos listája volt kéznél olyanokról, akik nagy tudományos képesség birtokában alacsonyrendű foglalkozást űztek. Természetesen nem hiányzott közülük az üvegcsiszoló Spinoza és az adószedő Bagehot. Örök szégyene maradt ezeknek az uraknak, hogy kisujjukat sem mozdították érdekemben, helyzetemet a legcsekélyebb mértékben sem tették elviselhetővé.” Egy 1891. novemberi feljegyzés: „11-én meghalt dr. Hirschler Ignác, kinek velem való kapcsolatáról e lapokon gyakran esett szó. Volt oly emelkedett szellem, hogy örömét lelje benne, ha általam még egy példával többje lett a »hámba fogott Pegazus« sorsrovatban.”²⁴

Stein Aurél éppen azért tudta teljes mértékben értékelni Goldziher hatalmas szellemi tevékenységét és az ennek eredményeként megjelentetett, mennyisé-

²² Stein 1899–1900 között a Calcutta Madrasa igazgatója volt.

²³ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Calcutta, Madrasah, 1899. szeptember 14. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

²⁴ Goldziher Ignác, *Napló*. Budapest, 1984, 113, 168.

gében és minőségében is kimagasló irodalmi munkásságát, mert saját tapasztalataiból tudta, hogy mit jelent szigorú hivatali munka mellett és után tudományos kérdésekkel foglalkozni.

„Csak mióta magam is hivatalos munka súlyát érzem, tanultam meg kellőleg érteni és csodálni azon tudományos munkásságot, melyet kegyed hivatalos fáradozásai közepén annyi év során kifejtett.”²⁵

Egy másik levelében meg is fogalmazza: nagy nyereség a tudomány számára, hogy Goldzihernek nem kell többé idejét és energiáit megosztani. Ez volt az, amire ő is mindig vágyott, de neki nem adatott meg. Ha végigkövetjük Stein Aurél indiai működését, láthatjuk azt a véget nem érő próbálkozást, amellyel az egyetemi, majd az indiai oktatási szolgálatban eltöltött évei során szerette volna elérni a hivatali teendőktől való megszabadulást. Aztán amikor már közelebb jutott az áhított célhoz és régésként tudott dolgozni, akkor azért kellett hivatali főnökével, Sir John Marshallal küzdeni, hogy ne csak azzal a területtel foglalkozhassék, amelynek felügyeletével megbízták, hanem India határain kívül is folytathasson ásatásokat. De ez nem volt könnyen megoldható probléma: végül is az Indian Civil Service szolgálatában állt, s bár ő mindig kárhoztatta a bürokráciát, a hatóságokhoz és a döntéshozó személyekhez írt számtalan kérvényével sikerült elérnie azt, hogy akár egy hosszabb expedícióra elmenjen, akár szabadságot kapjon a leletek feldolgozásával és beszámolóinak, könyveinek megírásával kapcsolatos feladatok elvégzésére. Amikor Goldziher Ignác megkapta a rendes tanári kinevezést, Stein őszintén örült ennek a tudomány számára nagy haszonnal járó fordulatnak:

„Bocsásson meg, hogy oly sokat írtam saját dolgaimról a helyett hogy első sorban kifejeztem volna szívem mélyéből jövő szerencsekívánataimat a hivatali munka alól való felszabadulásához. Minden szaktársa meg fogja becsülni, mily nagy becsűlést bír e fordulat a tudomány számára. De csak azok, kik mint Kegyed hosszú évek során küzdöttek a tudós munkához szükséges szabadságért, érezhetik a személyes függetlenség teljes értékét. Adja a sors, hogy sok éven keresztül élvezhesse a tudomány hasznára! Fogadja őszinte szerencse kívánataimat az akadémiai osztályelnökséghez is. Mind saját személye mind az Akadémiára nézve igaz megtiszteltetés ez.”²⁶

A világ tudós társaságai közül elsőként az MTA választotta tagjai közé Stein Aurélt. Csak a harmadik jelölés járt sikerrel, de a jelölt Goldziher Ignác figyelmét és támogatását mindvégig élvezte. Az első ajánlás Duka Tivadar-

²⁵ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Rampur, Kashmir, 1892. augusztus 31. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

²⁶ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Wang-fu-hsia, Kansu, Kína, 1907. június 30. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

tól,²⁷ az első Kőrösi Csoma-életrajz szerzőjétől származik, akinek nagy szerepe volt abban is, hogy Stein indiai állását elnyerhette.

„Dr. Stein Aurél urat, a lahore-i collegium vezértanárát (Principal and Registrar) külső tagul ajánlja Duka Tivadar l. t. tekintetbe véve a Zendavesta és a brahmáni irodalom területén kifejtett kitűnő munkásságát. III./A alosztály.”²⁸

Javaslatát azonban nem fogadták el, s erről Dukát így tájékoztatta Goldziher Ignác, az I. osztály akkori elnöke:

„Stein Aurélt formahiba miatt nem lehetett kültagnak megválasztani. Az alapszabály azt kívánja ugyanis, hogy ugyanazon osztálybeli tagtól induljon ki a javaslat. Minthogy igen tisztelt ajánló a III. osztály tagja, az I. osztálynak félre kellett tenni a javaslatot. De hát ezen úgy segítünk, hogy legközelebb én belső tagnak ajánlom Aurélt. Abszurdum volna, hogy magyar ember kültag legyen a magyar Akadémiában. Szász Károly püspök úr is ezen a nézeten van, és úgy hiszem, hogy mától egy esztendő múlva biztosan megválasztjuk belső tagnak. Legalább is azt elnyerjük vele, hogy Stein köteles lesz hébe korba mint magyar akadémikus magyarul is írni.”²⁹

1894-ből való, Vámbéry Árminnal közösen benyújtott ajánlása:

„Dr. Stein Márk Aurél-t a Lahorei Pundjáb University keleti osztályának igazgatóját (principal of Oriental College) levelező tagul ajánlják Vámbéry Ármin t. t. és Goldziher Ignác r. t.

Dr. Stein hazánkfia, ez idő szerint a szanszkrit és a zend philológia, különösen az ind régiségtudomány legkitűnőbb képviselői egyikül van elismerve. A tudományos szakfolyóiratokban számos jeles, a tudomány haladásában nyomot hagyó dolgozata jelent meg, melyek közül különösen a „Zoroastrian Deities on Indo-Scythian Coins” című értekezés (Babylonian and Oriental Record, 1887) és az azt kiegészítő „The great Sampi on Indo-Scythian Coins” (Academy, 1887) keltettek feltűnést. Szerző e munkákban az ind régiség egy homályos fejezetét új világításba helyezte. Ugyanezen körből való „Zur Geschichte der Cáhís von Kábul” cz. alatt legutóbb (a Roth Rudolf tiszteletére kiadott gyűjteményben. Stuttgart, 1893) megjelent dolgozata. Stein főmunkájaként említhetjük fel a Kásmírba tett gyakori utazásainak irodalmi eredményét: „Kahlana pandita Rádsatarangini” című nagy történelmi munkája szanszkrit szövegének új alapokon történő kritikai kiadását és feldolgozását. E nagy munkából tavaly az első kötet megjelent; kiadója akadémiánk könyvtárának is meg-

²⁷ Duka Tivadar (1825–1908) az indiai hadsereg orvos-ezredese, az MTA levelező, majd tiszteleti tagja. Csomára vonatkozó archívumát az MTA-nak adományozta, közvetítésével került a Csoma kézírataiból és könyveiből álló gyűjtemény az Akadémiára.

²⁸ M.T.A. Tagajánlások, 1893.

²⁹ Goldziher Ignác Duka Tivadarnak, Budapest, 1893. május 13. MTAKKGy, Csoma 58/37/1.

küldte a nagy becsű munkát, melynek folytató kötetei nem soká fognak késni. Mindezen munkák a világban ismertté tették Stein Aurél hazánkfia nevét. Nem kételkedünk, hogy ajánlásunk sikerét buzdításul fogja tekinteni arra, hogy a magyar tudományos irodalomban is bővebben képviselje szaktudományát. Hogy mily eredménnyel képes a szakszerű kutatást a művelt közönség számára feldolgozni, tanúságul szolgál reá Budapesti Szemlében (44. Köt. (1885) 365-383 ll.) megjelent dolgozata: „Az ópersa vallásos irodalomról”. Annál is inkább ajánljuk tagtársainknak dr. Stein Aurél megválasztását, minthogy nyelvtudományi osztályunkban a szanszkrit és zend philologia eddig egyáltalán nincsen képviselve.”³⁰

Az 1895-ös tagajánlatuk pedig külső tagságról szól:

„Dr. Stein M. Aurél hazánkfia, a lahore-i Pundzsáb-egyetem keleti kollégiánának igazgatóját, a Kalhana Kasmiri történetének kiadóját, a Kasmiri rádsa szanszkrit könyvtára katalógusának szerzőjét, ki e munkáival, úgy mint egyéb, különösen az indoskytha éremtanra és történetre vonatkozó dolgozataival korunk szanszkritistái között előkelő helyett vivott ki magának. Az Akadémia I. osztályának kültagjául ajánlják: Vámbéry Ármin, tisz. és ig. tag. Goldziher Ignác r. tag.”³¹

A két ajánlás közötti különbség az Akadémia alapszabályában leli magyarázatát. Goldziher 1894-ben, ahogy azt Duka Tivadarhoz írt levelében már 1893-ben ígérte, Vámbéryvel együtt Stein Aurélt valóban belső, azaz levelező tagnak ajánlotta 1894-ben. Az ajánlásban nem véletlenül szerepel óhajként az, hogy megválasztása esetén remélhetőleg többet publikál itthon és magyarul, azaz meg fog felelni a levelező tagság feltételeinek. Ezt kívánták alátámasztani az ajánlók a *Budapesti Szemlében* megjelent cikkére való hivatkozással, vagyis ha belső tagként folytatja a már megkezdett tevékenységet, úgy az I. osztályban képviselhet egy még hiányzó szakterületet. Stein Aurél azonban ekkor már nemcsak külföldön működött, de már magyar állampolgár sem volt. Külső tag címet olyan nem magyarul író tudósok nyerhettek el, akiket munkásságuk vagy Magyarországot közvetlenül érintő munkájuk miatt tartottak erre érdemesnek. Tehát amikor 1895-ben Goldziher és Vámbéry megismételték a jelölést, a nemzetközi tudományban kivívott helyére hivatkozhattak. Stein Aurélt külső tagnak kellett ajánlaniuk, hogy megfeleljen az alapszabály előírta feltételeknek.

Az *Akadémiai Értesítő* 1895/6. számában a tagválasztásokról beszámolván ismerteti, hogy Stein Aurél az I. osztály részéről külső tagul választott 21 szavazattal, 4 ellenében.³² Stein akadémiai székfoglalóját – bár az alapszabály szerint mint külső tagnak ez nem lett volna kötelessége, hisz a tiszteleti és

³⁰ M.T.A. Tagajánlások I/A alosztály, 1894, 11–12.

³¹ M.T.A. Tagajánlások I/B alosztály, 1895, 8.

³² *Akadémiai Értesítő* 6/6 (1895) 396.

külső tagok a választás után azonnal oklevelet kaptak, s csak a rendes és levelező tagok számára volt feltétel a székfoglaló megtartása – 1897-ben tartotta meg az MTA-n *A fehér hunok és rokon törzsek indiai szereplése* címmel. A levelezésből nyilvánvaló, hogy a dolgozat elkészítése is Goldziher Ignác javaslatára történt:

„...Bocsásson meg, kérem, hogy oly későn köszönöm meg június havában kapott fölötte szíves levelét, meg azon kedves sorait, melyek arabs levele kíséretében jutottak kezeimbe. Mély hálával tartozom Kegyednek mind azon jó tanácsért és biztatásért, melyet nékem juttatott. Késő feleletem daczára higyeje el, kérem, hogy egész értékében meg becsülhetem ama jóakaratot és szíves érdeklődést, melyet irántam fentartani méltóztatik. A lahorei nyár gyötrelmei között megfeszítéssel kellett dolgoznom, hogy a Catalogus munkámat végtelen Inde-xeivel, stb. valamiképp befejezhessem. Midőn végre kiszabadultam a lahorei kemenczéből, annyi más foglalatosság várt rám, melyet addig félre kellett tennem, hogy a kashmíri hegyek közt is gyakran az irodában gondolhattam magamat. Hosszabb expeditiók folyamán sikerült megkapnom a kashmíri krónikának magyarázatához még kívánt topographicus adatokat, de nem igen várhattam, hogy e mellett a Kegyed által ajánlott értekezéshez is megtaláljam a kellő nyugalmat és időt. Lahore-ban az épen kéznél lévő munkán kívül nem folytathatok más irányban szaktanulmányokat, és így újabb előkészületekre volna szükségem, míg félig-meddig megfelelően tárgyalhatnék amaz indiai dolgokról, melyek talán némi érdeklődéssel bírnak a hazai tudományos közönség előtt. S ha erre még biztosíthatnám is a szükséges időt, bizony nem tudom, vajjon a kidolgozás megfelelné méltányos kívánalmaknak. Ennek daczára őszinte kívánságom, hogy magyar nyelven is adhassak bármily csekély jelt munkálkodásomról, és mint-hogy jobb ösztönzést nem gondolhatok szíves ajánlatánál, azon leszek, hogy felhasználjam, a legelső alkalmat valamely kisebb tárgy feldolgozásához.”³³

Amikor pedig megkapja az értesítést megválasztásáról, köszönőlevélben – újra felemlítve a családi kapcsolatokat is – fejezi ki háláját:

„Mélyen tisztelt Tanár Úr,
Két héttel ezelőtt vettem itt Kashmírban nagy meglepetésemre az értesítést ama kiváló kitüntetésről, melyben az Akadémia választása folytán részesültem. Első óhajom volt, hogy Kegyednek szívem mélyéből megköszönjem ezen egyáltalán nem várt megtiszteltetést, melyet csakis Kegyed annyiszor tanúsított de semmiképp sem érdemelt jóakarata szerezhetett meg számomra. Ha daczára e kívánságomnak hálám kifejezésében két postát elmulasztottam, e késés mentségére csak ama körülményt hozhatom fel, hogy azon archaeologicus menetelések közt,

³³ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Mishat Bagh, Kashmir, 1894. október 5. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

melyeket ez idő alatt végeztem, bizony kevés alkalmam volt akár a pihenésre akár az írásra.

Fogadja tehát őszinte hálaérzetem kifejezését azon nagy és igaz örömről, melyet e kegyes megemlékezés eredménye nékem meg a hozzám közelállókhoz okozott. Bár februárban kelt szíves levelében ebbeli szándékáról értesített, higgye el, kérem, a megválasztásra távolról sem tápláltam reménységet. Jól tudom, hogy ama szerény szakmunkákkal, melyeket eddig végezhettem, egyáltalán nem szolgáltam rá azon kitüntetésre, hogy az Akadémia kültagjainak fényes sorába felvétessem. A mennyiben pedig – őszinte sajnálatomra – a legcsekélyebb adalékkal sem járultam a hazai tudományos munkálkodáshoz, ily különös figyelembevételét csekély személyemnek máskülönben sem érdemeltem. Elgondolhatom mennyi fáradságába kerülhetett ily körülmények közt jóakarátának e bizonyítása, daczára ama nagy tekintélynek, melyet fényes tudományos működése Kegyednek akadémiai társai közt szerzett.

Boldogult nagybátyám iránt táplált kegyes megemlékezésének bizony nagy része lehetett e fáradozásában, melyért egész életemen át őszinte s mély hálával tartozom Kegyednek. Saját erőmből még nem szerezhettem szeretett bátyámnak oly örömet, mint a milyenben most Kegyed baráti jóindulata érvényesülése folytán részesült... ”³⁴

Goldziher Ignác jóakarató figyelme valóban kísérte Stein Aurél pályáját, amely az évek során eredményeivel bizonyította, hogy nem volt méltatlan arra az elismerésre, amelyet bizonyos fokig még ő maga is megelőlegezettnek tartott 1895-ben.

Goldzihernek nagy szerepe volt abban, hogy az Akadémia tagjai és a művelt közönség is értesülhessen távolban élő honfitársuk munkásságának eredményeiről. Az általa készített beszámolók mutatják, hogy tanulmányozta a 20. század elején a Selyemút-kutatással kapcsolatban felmerült kérdéseket. Az orientalisták 1902-ben, Hamburgban rendezett kongresszusáról készített beszámolójában a közép-ázsiai előadások értékelésében ez áll:

„E sectio leginkább kimagasló tárgya azonban hazánkfia, Stein Aurélnak az állami laboratóriumban nagy közönség előtt tartott előadása volt, melyben 1900/01 folyamán keleti Turkesztánban folytatott kutató utazásairól, ásatásainak eredményeiről tett jelentést.”

Részletesen kifejti, hogy milyen előzményei voltak Stein felfedezéseinek, kezdve a Bower-kézirat megtalálásától Sven Hedin expedíciójáig. Leírja útját, amelynek során a „védőszentjéül” választott 7. századi kínai buddhista szerzetes, Xuanzang nyomdokain járt, és így összegzi annak jelentőségét:

³⁴ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Mohand Marg, 1895. július 3. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

„Stein utazásának eredményei, nevezetesen az írott emlékek, melyeket magával hozott, soká fogják a szakembereket kutatási anyaggal ellátni. E kutatások kétségkívül világosságot fognak deríteni nemcsak a buddhismus régiségeire, hanem továbbra a történelem egy fontos eddig kevésbé ismert fejezetére: „A távol Kelet és a Nyugat érintkezései. Mert különösen Khotan körül találkozik és hat egymásra a görög művészet, az indus vallás és khinai kereskedelem.” (Idézet: Id. Winternitz cikkét a Globus 1902. májusi számaiban)³⁵

Stein Aurél Goldziher Ignácnak számolt be 1907. június 30-án kelt levelében dunhuangi leleteiről, büszkén utalva arra, hogy magyar expedíció nyomdokait követve jutott el a helyszínre.

„Mélyen tisztelt tanár Úr!

Régi kívánságom, hogy visszahívjam magamat jóakaró emlékezetébe és hálás köszönetet mondjak ama fölötté kedves és megörvendeztető leveléért, melylyel annak idején szerény köntösű útleírásom megküldésére felelni szíveskedett. Lelkem mélyében érintettek akkor buzdító, hosszú évek során táplált baráti rokonszenvvel telt sorai, és gyakran gondoltam vissza azóta a bennük felébresztett kedves emlékekre. Nem bocsáthatom meg magamnak, hogy annyira késtem levéllel. De azt mégis remélem, hogy ezért nem vonja kétségbe régi jóakaróm iránti mély hálaérzetemet. Sokat irhatnék ama minden erőmet megfeszítő munkateherről, melylyel meg kellett küzdenem, mielőtt a mult évben végre elindulhattam új kutató utamra. Kemény próbára tett amaz idő, melyet nehéz hivatalos teendők, előbbi utazásom eredményeinek végleges feldolgozása és a mostani expedícióm előkészületei közt fel kellett osztanom. Az utolsó tizennégy hónap alatt folytatott utazásom minden fáradalma daczára felszabadulásnak látszott. De persze a szakadatlan munkálkodás mellett, melyet ásatásaim s egyéb feladataim megkivántak, alig jut időm a legsürgősebb levelezésre.

A mióta mult évi szeptemberben elindultam Khotanból, körülbelül 4000 kilométer hosszú útvonalon folytak kutatásaim. A Taklamakán keleti szélén a Lop-nor sivatagjában, hol a tél legridegebb részét töltöttem, egészen Kína észak-nyugati határ vidékéig, mindenütt gazdag eredmény jutalmazta fáradozásomat. Oly sok helyen folyt a munka, hogy hiába próbálnám meg e levél keretében bárminemű részletezést. A R. Geographical Society-nek küldött jelentéseimben, melyek kivonatszerűleg a „Times”-ben is megjelentek, legrövidebben beszámoltam a főbb leletek és földrajzi észleletekről. Hsüan-tsang útján jutottam az Oxus völgyéből egészen a kínai „nagy fal” nyugati kapujáig, – és talán régi védszentem is segített annyi régi kézirat és okmány felfedezéséhez, szanszkrit, közép-ázsiai Bráhmí, Kharosthi, tibeti, kínai, kök-török, Uighur, aramaeus nyelvben s írásban.

³⁵ Goldziher Ignác, Jelentés az orientalisták XIII. nemzetközi congressusáról. *Akadémiai Értesítő* 14 (1903) 14.

Eddigélé tizenkét láda telt meg csak e kézirati leletekkel. A kínai, falemezen vagy selymen irt okmányokkal, melyekből vagy kétezer darabot ástam fel a Tun-huang (vagy Shachou)-tól nyugatra a sivatagon át épült határfal mentén, szerencsésen eljutottunk a Krisztus-előtti második század végéig. De az indiai és aramaeus leletek is visszanyúlnak a keresztény era legelső századaiba.

Nagy meglepődést meríték abból, hogy az utolsó hónapok munkája Tun-huang vidékén éppen oly területen folyt, melynek első rendszeres vizsgálata magyar expeditio érdeme volt. Lóczy mélyen tisztelt barátom irányította először figyelmemet a Sa-choui „Ezer Buddha” grotto-templomaira, és tudom, örülni fog annak, hogy átkutatásuk sok és becses lelettel gyarapította gyűjteményemet. Remélem, elmesélhetem annak idején személyesen ottani élményeimet. Bizony ott is Hsüan-tsang védnöksége segítségemre lehetett! – Tudom, hogy több tekintetből kockáztatott vállalkozás volt nem-Sinologus létemre kiterjeszteni kutató-utamat tisztán kínai földre. De Turkesztánban elég alkalmam volt az oda átplántált régi kínai cultura anyagi maradványaival némileg megismerkednem és fölötte buzgó és értelmes dolgozó társra tettem szert a Kásgarból hozott tudós kínai „titkáromban”. Bizony, nagyon kezdetleges saját nyelvtudásom, de azért mégis tolmács nélkül munkálkodhatok.

Elég kemény próbára tettek mindnyájunkat a téli és tavaszi campagne fáradalmi. Összehasonlítva a Lop-nor és Kun-tágh sivatagával a téli Taklamakánban való táborozás majdnem kies dolognak látszik. Fölötte zordok a climatikus viszonyok, és a naponként dühögő északkeleti szél mellett nagyon is érezhetővé vált a -30° Celsiusra leszálló hideg. A sok munkásom, stb. számára szükségelt víz, azaz jég szállítása, egy helyen vagy 170 kilométer távolságra, is nagy gondot okozott. Magam szerencsére egészségben alig szenvedtem, de a bensülött indus topographusom, meg műszaki altisztem eleget betegeskedett.

Most a Nan-san magasabb hegylánczai között veszem utamat Kanchou felé. Archaeologus munkába a Kansu oázisokon kívül csak a legmelegebb évszak lefolyása után foghatok, de topographiai felvételekre bő alkalom nyílik a magas hegységben és így jól használhatom fel a rövid nyarat. Ősszel valószínűleg Turkesztán északkeleti része felé veszem utamat, honnét újabb téli kutatásokat tervezek a sivatagban. Európába, alkalmasint Ladák-Kasmíron át, a jövő év ősze előtt alig érhetek. Addig ki is kell vívnom a kormánytól az eredmények feldolgozásához szükséges időt, a mi nem könnyű dolog; hisz nem áll mögöttem akadémia s egyéb tudós pártfogás...”³⁶

A levél címzettje nem késlekedett, hogy értesüléseit megossza honfitársaival: „Hogy levelének tartalma mennyire lebilincsel, nem kell külön elmondanom. Minthogy feltételezhetem, hogy a magyar művelt közönség legtágabb köreit

³⁶ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Wang-fu hsia, Kansu, 1907. június 30. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

érdekelni fogja jelen kutatásainak célja, terjedelme és meglepő eredménye, a levél e tárgyi részét a „Budapesti Hírlap”-ban közzé tettem. Azt tapasztaltam, hogy kiváló érdeklődést keltett, hogy nagy hazánkfia, ki annyi dicsőséget hoz hazánknak, miben jár a távol Napkelet sivatagjaiban...”

E levél befejező soraiban egyszerre szólal meg a személyes jó barát és a teljesítményt értékelő tudós:

„A folyóiratok eljutnak Önhöz? Ha igen, bizonyára észrevette a ZDMG ez évi III. füzetében Leumann cikkét, mely e szavakkal kezdődik: 'M.A. Stein hat ... eine neue Wissenschaft gegründet: die ostturkestanische Altertumskunde' s. a. t. Ilyent Ön sokat olvashat. A tudomány terén csak annak van jelentősége, ki az ismereteknek új szempontokat nyit. S Önnek e dicsőségből mily nagy rész jutott ki. Soha a gondolat el nem hagy, ha sétám véletlenül az Akadémia-utczai lakóházuk előtt elvezet.”³⁷

Stein Aurél többször kérte fel Goldziher Ignácot, hogy megjelent és az Akadémiának megküldött művei átadásában és bemutatásában közreműködjék, s mint a levelekből kiderül, munkáit a Harrassowitz kiadóval egyenesen neki küldette meg:

„Mai soraim írásához alkalmat szolgáltat egy kérelem melyet Doctor Úrhoz mint régi jóakarómhoz a kasmíri sanskrit Kronikára vonatkozó kiadásom megjelenése alkalmából intézni bátorodom, remélve, hogy megbocsátja az okozott fáradságot.

Talán már e sorok megérkezésekor kezéhez jutott Harrassowitz lipcsei kiadóm útján az említett „Râjataranginî” kiadásom egy példánya melyre nézve azon kéréssel bátorodom Doctor Úrhoz fordulni, hogy azt a m. t. Akadémia nyelvészeti avagy (ha így helyesebben látszik) történelmi osztályához hódolatom jeléül juttatni méltóztassék. Nem csak azért kell szívességét e célból igénybe vennem, mert nem ismerem kellő pontossággal azt a címet, melyhez közvetlenül irányíthatnám a küldeményt, hanem főképp mert igénytelen munkám, mely hazai tudós érdekekkel alig érintkezhetik, nagyon is rászorul arra, hogy ismert kéz által jusson rendeltetéséhez.”³⁸

„Mai kérelmem – hogy ezt mindjárt Kegyed oly gyakran tapasztalt jóakaratóba ajánljam – a Jammui Kéziratok Katalógusának ama példányára vonatkozik, mely tán már e sorok megérkezése előtt Harrassowitz útján kezeibe jutott.

³⁷ Goldziher Ignác Stein Aurélnak, Budapest, 1907. december. 7. *Cat. Stein LHAS*, 4/f. 487.

³⁸ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Rampur, Kasmir, 1892. augusztus 31. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

Igen nagy hálával tartoznék, ha Kegyed e szerény művemet, mint a Kashmíri Maharájától jövő ajándékot az Akadémiának átnyújtani szívesednék...³⁹

A II. expedícióról megjelent, népszerű formában írt kötetet Goldziher Ignác bemutatásában ismerhette meg az Akadémia tagsága és az *Értesítő* olvasói:

„Goldziher Ignác r.t. a szerző megbízásából átnyújtja nagyhírű hazánkfia, az Akadémia kültagja dr. STEIN U. (!) AUREL nagyhírű hazánkfia kétkötetes dísművét *Ruins of Desert Cathay*. E művében, a készülöben lévő nagy speciális tudományú exploratio-munkát megelőzőleg, a szerző a nagy művelt közönségnek számot ad az 1906–8-ban végzett kutató utazásáról és ásatásairól, melyeknek eredményei egyaránt a nyelvtudomány, a vallástörténet és műtörténet terén korszakosaknak vannak elismerve. Az ind-afgán határvidékről kiindulva, a Hindukus havasai mentén és tovább a Pamir fennsíkig, „a világ tetejéig” és a Kun-Lun hegylánczolat mentén folytatta kutatásait. A környező, a III. század óta teljesen elhagyatott sivatagban eszközölt kutató ásatások ezer meg ezer írott emlék felfedezését eredményezték ind, tibeti, chinai, török nyelven, és még ismeretlen írásúakat, melyeknek megfejtése most foglalkoztatja a tudósok éleselméjűségét, nevezetesen Thomsen-ét is. Marco Polo nyomait követve Cathay felé Stein China limesének nyugati részét fedezte fel 200 mérföld kiterjedésben. Utazásának e része felfedezéseinek fénypontjához juttatta őt, Tun-Huang mellett az „Ezer Buddhák” szentélyéhez, mely kilencz évszázad óta nevezetesebb okmányokat és festményeket őriz, melyeket most Stein a tudomány számára megszerzett. Ez emlékekkel a keleti művészet ismeretének egy új fejezetét alkotta meg a tudomány számára. Mindezen nagy felfedezésekről, 10.000 angol mérföldre terjedő utazásának egyéb geographiai és archaeologiai részletéről ad számot a nagy munka, melyet az előadó a szerző megbízásából ezennel az Akadémiának átnyújt. Talán így jelt adhat arról – úgy mond Stein az előadóhoz f. évi április 29-én Pesháverből intézett levelében – hogy bár csak idegen sorban vagyok kapcsolatban az Akadémiával, mégis hálás érzülettel és igaz érdeklődéssel ragaszkodom a fiatal korom óta tisztelt nagytudományú intézményhez.” – Az Akadémia köszönettel fogadja dr. Stein Aurél kültag nagybecsű adományát és tekintettel az azt kísérő érzületre, köszönetének külön levélben ad kifejezést.⁴⁰

Stein nem késlekedett köszönetét kifejezni azért a megtiszteltetésért, hogy az alapján a nagyközönségnek szánt műve Goldziher jóvoltából az Akadémián is kitüntető fogadtatásban részesült. Ebben a levelében két nagy kitüntetéséről is beszámol:

³⁹ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Tillah, 1894. december 31. MTA KKKy, Goldziher-levelezés.

⁴⁰ *Akadémiai Értesítő* 23 (1912) 492.

„Az utolsó Birthday Honours listben a király az Indian Empire rendnek Knight Commander-jévé nevezett ki. Az alkirály személyes levelében tudatta ez egyszerű tudósna ritkán járó kitüntetést, melyet archaeológus ember Indiában Cunningham tábornok óta nem viselt. ... Ismervén annyi éven át tapasztalt személyes jóakarátát, azt hiszem bevallhatom azt a kis hiúságot is, hogy valószínűleg az első magyar születésű vagyok, ki saját munkásságával nyerte el Angliában a Sir címet.”

A melléklet pedig a Lucy Wharton Drexel Medal⁴¹ odaítéléséről szóló levél másolata volt. 1912. május 10-én a Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia igazgatósága és a korábbi kitüntetettekől összeállt bizottság Stein kínai felfedezéseit és az azokról megjelentetett írásait jutalmazta. Ez a díj arra szolgált, hogy a legjobb ásatást végző és az ezen alapuló közleményt megjelentető angol nyelvű tudós munkáját ismerjék el. Előtte a régészet olyan nagyságai, mint W. M. Flinders Petrie⁴² és Arthur J. Evans⁴³ részesültek ebben az elismerésben. Erre utal a következő mondat. Ez a kitüntetés, mint Stein írja, „nem remélt összeköttetésbe hozott nagyobb munkaterekről híres tudósokkal.”⁴⁴

Goldziher válaszát, amelyben a lovagi cím legnagyobb értékét a tudományos eredmények elismerésében látja, már fentebb idéztem. Stein utolsó levelében, mely Goldziher halála előtt 2 hónappal kelt, ismét új művének, a második belső-ázsiai expedíció tudományos feldolgozását közreadó *Serindia* bemutatását kéri:

„Oxfordban végre e hónap folyamán kiadásra kerül Serindiá-m öt kötete. A Secretary of State által rendelkezésemre bocsátott példányokból egyet az Akadémia könyvtárának küldetek. Ha esetleg Szily régi jóakaróm útján megérkeztéről értesülne, nagy kitüntetésnek nézném a Kegyed részéről a szíves bemutatást az egyik vagy másik osztályban.”⁴⁵

Stein azonban nemcsak szívességeket kért Goldziher Ignáctól. Ő is mindent megtett, hogy annak tudományos munkáját segítse, elsősorban az indiai iszlámmal kapcsolatosan: helyi szakemberek segítségével, kéziratok, könyvek, cikkek megküldése útján. Erről így írt:

⁴¹ *Cat. Stein LHAS*, 40.

⁴² Sir William Matthew Flinders Petrie (1853–1942) angol egyiptológus, a régészet tudományos módszertanának egyik úttörője.

⁴³ Sir Arthur J. Evans (1851–1941) angol régész, az ókori minószi civilizáció fővárosának, Knósszosznak (Kréta) felfedezője és feltárója.

⁴⁴ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Mohand Marg, 1912. augusztus 3. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

⁴⁵ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Mohand Marg havasán, 1921. szeptember 11. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

„Higgye el kérem, legnagyobb örömömre szolgál, ha valamiképp értékesíthetem indiai tartózkodásomat ily csekély szolgálatokra, s remélem, hogy erre minél gyakrabban fog alkalmat adni.”⁴⁶

Goldziher kérésére például anyagot küldött a lahori mohamedán ereklyékkel⁴⁷ kapcsolatban, egyik könyvküldeményét pedig a következő sorokkal kísérté:

„Bocsásson meg, hogy csak pár sorral kísérem ma el-Sheibâni’s három kiadását, melyet tegnap küldtem levélposta útján kegyedhez. Nem mondhatom mennyire örvendeztetett meg Kegyed kedves levele és az általa nyitott alkalom hogy Kegyednek kis ügyben bár hasznára lehetek. Mihelyst megérkezett a karácsonyi vacatió után Maulví Muhammad Hussain Ázád, a College-nak első Maulví-je, kikérdeztem a Kegyed által kért kiadás iránt. Nem sokára értesítet, hogy voltaképen két kiadásban jelent meg a könyv Ludhiana-ban (Punjábi város), hogy mind a kettő saját véleménye szerint nem ér sokat, és hogy jobb volna, ha tudós barátomnak távoli hazámban megküldeném a Lucknowi kiadást. Így tehát a jó öreg úr felkereste mind a hármát a bázárban, én pedig feladtam a póstára. Az áruk miatt soh’sé kérdezősködjék Kegyed; a Ludhianai kiadás fölötté olcsó mint hát rossz kiadáshoz illik, a lucknowi se kerül épen egy vagyonba hanem pár annába, így tehát e csekély ajándékot nyugodt lelkiismerettel fogadhatja el Kegyed hű tisztelőjétől.”⁴⁸

A későbbi levelezés is bizonyítja, hogy Stein mindig készséggel gyűjtött információt és anyagot Goldziher kérésére, egészen annak haláláig. Az utolsó levelekből kiderül, hogy 1921-ben az Ahmadijja-szektára vonatkozó kérdései megválaszolására igyekezett Stein kompetens személyeket és angol vagy perzsa nyelvű irodalmat találni.

Stein Aurél is írt tanulmányt a Budapesten Goldziher Ignác 60. születésnapjára megjelent emlékkötetbe „Régi helyi kultusz nyomai mohamedán Belső-Ázsiában” címmel.⁴⁹

Cikkét az alábbi sorokkal vezette be:

„A következő szerény jegyzetek legutóbbi belső-ázsiai utam naplójából, éppen csak érintik azokat az iszlámi kutatásokat, a melyeknek Goldziher tanár úr a legbuzgóbb és legfényesebb sikerű úttörője. E följegyzések célja nem lehet egyéb, mint tanúságot tenni arról, hogy, bár igazi tanítványai sorában, sajnos, nem jutott helyem, mégis a legmelegebb hálával és igaz büszkeséggel tekintek vissza én is mindama buzdításra és útmutatásra, a melyben ünnepelt jóakaróm

⁴⁶ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Mohand Marg, Kashmir, 1895. szeptember 2. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

⁴⁷ Ld. Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien*. Halle, 1890, 367.

⁴⁸ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Lahore, 1889. január 8. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

⁴⁹ *Keleti tanulmányok Goldziher Ignác születésének hatvanadik évfordulójára*. (Keleti Könyvtár, II/1.) Budapest, 1910, 244–253.

és barátom egyetemi tanulmányaim megkezdése óta mindig részesített. Hozzák egyúttal emlékezetébe e sorok, mennyire megörvendeztetek annak idején szíves levelei, bárhol értek is magányos útaimon Turkesztán sivatagjaiban meg a Nagy-Fal vidékén.”

Az ünnepelt így köszönte meg Steinnek a kötetben való részvételét:

„Kedves barátom,

Mélyen megindulva és teljes lelkemben meghatva láttam tegnap azt a kedves tanulmányt, melylyel néhány fiatal tisztelőmtől nékem 60ik születésnapom alkalmával ajánlott gyűjtemény keretében Ön csekélységemet megtisztelte. Barátaim, kollégáim egy kis házi ünnepélylyel leptek meg.

Az Ön részvétele koszoruzza meg számomra a barátok kedvességét. Nem találok szót, hogy köszönetemnek kellő kifejezést adjak. A jó Isten áldja meg.

Igaz baráti érzelmekkel

híve

Goldziher Ignác”⁵⁰

Goldziher Ignác 1921-ben bekövetkezett halálával nagy veszteség érte Steint: az otthonhoz fűződő szálak közül egy – ráadásul a legszorosabbak egyike – szakadt meg. Szily Kálmán, az Akadémia korábbi főtitkára, majd főkönyvtárnoka 1921. december 17-i levelében említést tesz arról, hogy a budapesti tudományegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia egyik fő büszkesége, Goldziher Ignác búcsúztatására „Úgy hallom, hogy az I. osztály Önt akarja megbízni az emlékbeszéd tartásával. Igaz, hogy ő is világhírű orientalista volt, de mégis Egyiptom és Konstantinápoly nagyon távol esik Serindiától.”⁵¹ A hivatalos felkéréssel valóban nem késlekedtek. Az Akadémia 1921. december 19-i összes üléséről készített beszámoló 4. pontjában olvashatjuk: „Az I. osztály jelenti, hogy Goldziher Ignác r. tagról emlékbeszéd tartására Stein Aurél k. tagot kérte föl.”⁵²

Az Akadémia első osztályának volt elnöke fölött azonban nem hangzott el emlékbeszéd. Mi lehet ennek az oka? Sajnos nem sikerült még egy utalást sem találni, legfeljebb találgatni lehet.

Stein Aurélt összesen három alkalommal kérte fel az Akadémia egy elhunyt tag felett tartandó emlékbeszéd megírására. Duka Tivadarról hosszas előkészítő munka után, nagy késedelemmel írta meg, távollétében el is hangzott az Akadémián, sőt az emlékbeszéd angol változatát Oxfordban saját költségén megjelentette. A másik felkérést eleve visszautasította. Ez a felkérés Leitner

⁵⁰ Goldziher Ignác Stein Aurélnak, Budapest, 1910. június 24. *Cat. Stein LHAS*, 4/fols. 489.

⁵¹ Szily Kálmán Stein Aurélnak, Bodleian Library, MSS Stein, f. 82.

⁵² *Akadémiai Értesítő* 36 (1922) 255.

Gottlieb Vilmosra⁵³ való megemlékezés elkészítésére szól. A felkérés az Akadémia részéről logikus döntés volt, hisz Stein azon az egyetemen, a University of Punjabon kezdte meg indiai karrierjét, amelynek alapításában Leitner is részt vett. De épp ottani rossz tapasztalatai, személyes elfoglaltsága miatt nem kívánt élni a felkínált lehetőséggel. De mi lehetett az ok Goldziher Ignác esetében? Túlzott elfoglaltság? Az adatok összegyűjtésében ugyanúgy, mint ahogy azt a Duka család esetében tette, bátran számíthatott volna az elhunyt fiára. Goldziher Károly műegyetemi tanárt gyermekkorától ismerte, s az ifjabb Goldziher nevét később is mindig megtalálhatjuk a magyarországi előadásaira, az ő kérésére meghívandó személyiségek listáin.

Feltételezem, hogy úgy érezte, Goldziher munkásságának, életművének értékelő bemutatásához nem rendelkezik a megfelelő szakmai ismeretekkel, illetve – egyéb feladatai közepette – nem tudott vállalkozni a méltó megemlékezés megírására. Stein Aurél számára ebben a műfajban épp Goldziher Renanról írt emlékbeszéde volt a követendő példa:

„Fogadja őszinte köszönetemet Renan⁵⁴-ról szóló nagyszabású és mesteri kézzel szerkesztett emlékbeszédének szíves megküldésért. Nagy érdeklődéssel kezdtem meg olvasását, mely igazi élvezett nyújtott, és remélem, hogy minden elfoglaltságom mellett mielőbb befejezhetem. Én, ki Renan tudományos szerepéről csak egy pár, a nagy közönségnek szánt művének olvasása, meg Darmesteter cikke folytán képezhettem magamnak elég laikus és hézagos fogalmat, bizony nem érzem magam képesítve arra, hogy a sémi philológia minden ágának újabb történetét felkaroló és magas szempontokból tárgyaló tanulmányát érdem szerint méltányoljam. De érzem, hogy büszke lehet a magyar Akadémia, hogy ily hivatott kézre, mint Kegyedé bízhatta Renan necrologiáját; oly feladat ez, melyre bizonyára szaktársai közül egész Európában igen kevés vállalkozhatna némi bátorsággal...”⁵⁵

Stein Aurél egész élete bizonyítja, hogy a hála és annak kifejezésre juttatása lényének alapjaihoz tartozott, s bizonyosan ő is érezte, hogy tartozik ennyivel Goldziher Ignác emlékének. A fenti feltételezett okok talán némi magyarázatul szolgálnak arra, hogy miért nem készült el az emlékbeszéd. Bár van még egy felvethető kérdés: vajon a felkérés megtétele után – figyelembe véve

⁵³ Wilhelm Gottlieb Leitner (1840–1899) osztrák származású, Pesten született nyelvész és etnográfus. Az ő nevéhez fűződik a dard nyelv felfedezése, a gandhári művészet jelentőségének felismerése, valamint a nemzetközi szakirodalomban a hellénisztikus hatást mutató buddhista művészet „graeco-buddhist art” elnevezése. 1884-ben Wokingban keleti intézetet alapított, Stein is ott kezdett el modern indiai nyelvet, pandzsábit tanulni.

⁵⁴ Ernest Renan (1823–1892) francia orientalista, vallástörténész, író. Ld. Goldziher Ignác, *Renan mint orientalista*. (Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, VIII/2.) Budapest, 1894.

⁵⁵ Stein Aurél Goldziher Ignácnak, Lahore, 1894. május 2. MTAKKGy, Goldziher-levelezés.

a kor politikai viszonyait, az erősödő antiszemitizmust – az Akadémia súlyt helyezett-e egyáltalán arra, hogy elhangozzék az emlékbeszéd? Erre vonatkozóan azonban sem az akadémiai iratok között, sem a magánlevelezésben – a Szily Kálmán által írt sorokat, valamint az *Értesítő*ben megjelent felkérését leszámítva – nem találtam több utalást.

Az akadémiai emlékbeszéd tehát nem készült el, viszont Stein Aurél a továbbiakban is foglalkozott azzal, hogy a nagy magyar orientalista hagyatékának az Akadémián őrzött része kiteljesedjék. 1933. október 18-án avatták fel a Goldziher-gyűjteményt, amely az ő irodalmi hagyatékát, ezen belül a hozzá írt, mintegy 1650 személytől származó levelet, már fia, Goldziher Károly katalógizálásában tartalmazta. Goldziher kora minden jelentős arabistájával, sémi filológusával, vallástörténészével, a határterületek képviselőivel és a magyar tudományos élet jelentős alakjaival kapcsolatban állt. Óriási jelentősége van ennek a levelezésnek, mert a korszakban az ilyen jellegű szakmai levelezés a tudományos munka egyik legfontosabb részét képezte. A levelezőtársak közül kiemelkedik Theodor Nöldeke (1836–1930), aki korának egyik legnagyobb orientalistája, a sémi filológia legjelentősebb tudósa és kiváló iranista volt. Az ő Goldziherhez írt 337 levele felbecsülhetetlen értékű dokumentum.

Stein Aurél szerepéről idézzünk Berzeviczy Albertnek, az Akadémia elnökének a gyűjtemény átadása alkalmával elmondott beszédéből:

„Ezzel az adománnyal kapcsolatban Stein Aurél k. t. kiváló társunk 1931-ben arra figyelmeztette az Akadémia elnökségét, hogy Goldziher Ignác Nöldeke Tivadar strassburgi egyetemi tanárhoz írott levelei megtalálhatók a tübingai egyetemi könyvtárban és az ő tudakozása alapján a könyvtár igazgatósága kifejezte szándékát arra nézve, hogy ezeket a leveleket lemásolás végett átengedi Akadémiánknak. Viszonzásul azt kérte az igazgatóság, hogy küldje meg Akadémiánk Nöldeke Tivadarnak Goldziher Ignáchoz intézett levelei másolatát.

Akadémiánk megkeresésére a tübingai egyetem könyvtárának igazgatója meg is küldte hozzánk Goldziher Ignácnak 217 db levelét, amelyet Csánki Mária másolt le.”⁵⁶

Az Akadémia főtitkára, Balogh Jenő 1932-ben a tagtársak nevében, levélben is köszönetét fejezte ki:

„Reád vonatkozott elsősorban az is, amit néhai kitűnő tagtársunk, Goldziher Ignác levelezésének lemásolása, részben megszerzése és Akadémiánk külön Goldziher-szobájában leendő elhelyezése tárgyában elmondhattam.

Örömmel közlöm, hogy tagtársaink teljes megértéssel fogadták ezt a már a megvalósulás szakaszába átment szép eszmét: örvendenek rajta, hogy könyvtá-

⁵⁶ Berzeviczy Albert, A Goldziher-féle levelezés gyűjtemény történetéhez. *Akadémiai Értesítő* 43 (1933) 347.

runk ilyen nagyértékű kéziratos anyaggal fog gazdagodni, és egyúttal hálások indítványod és szíves fáradozásod iránt.”⁵⁷

Stein Aurél nagy örömmel nyugtázta Goldziher Ignác kéziratos hagyatéka sorsának alakulását, s még azon reményének is hangot adott, hogy e különgyűjteményről értesítik a nemzetközi tudományos köröket is:

„Igaz örömmel vettem tudomást arról, hogy boldogult nagy tudós barátom, Goldziher Ignác levelezésére vonatkozó fáradozásaid elérték az ő emlékének járó sikert. Nem kételkedem abban, hogy ez általa életében annyi gonddal ápolat archívum búcsújáró helyül fog szolgálni generációk folyamán az Iszlám és a vele összefüggő keleti kultúra történetét kutató tudósoknak. Remélem, G. I. emlékéit kegyeletesen őrző orientalistáknak lesz gondjuk arra, hogy az archívum rendezéséről megfelelő rövid értesítés jelenjen meg a külföldi tudományos folyóiratokban, u.m. a Royal Asiatic Society's Journal, Zeitschrift der D. Morgenlandischen Gesellschaft, Journal Asiatique stb.”⁵⁸

Még egy dokumentummal egészítette ki Stein Aurél a Tübingenből kért anyagot:

„Stein Aurél külső tag úr eljuttatta hozzám Nöldeke tübingai egyetemi tanárnak az ottani bölcsészettudományi karhoz intézett azt a javaslatát, amelyet néhai Goldziher Ignác kiváló tagtársunknak meghívása tárgyában előterjesztett. Mivel ennek a javaslatnak művelődéstörténeti jelentősége van, szerencsém van azt a kéziratárban esetleges elhelyezés végett méltóságodhoz megküldeni.”⁵⁹

A gondolatot, hogy a levelezést ki kell egészíteni, és az ebben való közreműködést Stein Aurél részéről újabb főhajtásnak tekinthetjük Goldziher Ignác, az igaz barát és az általa nagyon tisztelt tudós előtt.

⁵⁷ Balogh Jenő Stein Aurélnak, Budapest, 1932. november. MTAK Kézirattár, RAL 699/1932.

⁵⁸ Stein Aurél Balogh Jenőnek, Firuzabad, 1933. november 27. MTAK Kézirattár, RAL 1933/400.

⁵⁹ Balogh Jenő Szinnyei József főkönyvtárnoknak, MTAK Kézirattár, Könyvtári Iratok, K 816:1932/302.

“Honoured Professor!” The correspondence of Ignaz Goldziher and Aurel Stein in the Oriental Collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences

Ágnes KELECSÉNYI

Based on the correspondence of Ignaz Goldziher and Aurel Stein preserved in the Oriental Collection of the LHAS the author presents the life-long friendship of the two worldwide known Hungarian scholars of Oriental studies.

It was family acquaintance that connected Goldziher to Stein’s parents and to his uncle Ignaz Hirshler, and thus the student Aurel Stein could rely upon Goldziher’s advices, and it was on his suggestion that the young scholar started publishing in Hungary. In part it was also on Goldziher’s recommendation that Stein was elected member of the Hungarian Academy of Sciences. Goldziher closely followed every turn in Stein’s career and gave account of his research results and published books at the sessions of the Academy as well as in the Hungarian press. As the spread and impact of Islam in India constituted part of Goldziher’s extensive and versatile activity, Stein made efforts to return Goldziher’s support by sending him books and manuscripts from India. It was thanks to Stein’s mediation that in the 1930s the scholarly correspondence of the great Arabist preserved in the Goldziher Room of the Academy was supplemented with the letters written by Goldziher to Theodor Nöldeke.

The published letters written between 1889–1920 testify to the mutual personal and scholarly esteem.